

Boekbesprekingen

Maya Angelou. Ik weet waarom gekooide vogels zingen, Vertaling door Katheleen Rutten, (Amsterdam: De Geus, 2020), ISBN: 9789044544282, 352 pag., €24,50.

De moord op de Afro-Amerikaanse man George Floyd werd vorig jaar wereldnieuws en bracht daarmee de aandacht voor racisme, excessief politiegeweld en de *Black Lives Matter* beweging in een stroomversnelling. Hoewel deze gebeurtenis helaas slechts één van de vele vormt, heeft het bijgedragen aan een groeiende interesse in de ervaringen van mensen van kleur met alledaags en institutioneel racisme. Ook in Nederland is dit, mede door spraakmakende voorvechters als de artiest Akwasi, een *hot topic* en is het verdiepen in de 'zwarte ervaring' misschien wel iets modieus geworden. Het heeft onder andere geleid tot een run op literatuur van auteurs van kleur. Er was dan ook veel interesse voor de heruitgave van *Ik weet waarom gekooide vogels zingen* van Maya Angelou in Nederland in september 2020.

Het autobiografische boek vertelt het indrukwekkende verhaal van Maya die opgroeit in het gesegregeerde zuiden van de Verenigde Staten in de jaren '30 van de vorige eeuw. Op slechts driejarige leeftijd worden Maya en haar oudere broer Bailey naar Stamps, Arkansas gestuurd om daar bij hun tante Annie Henderson te gaan wonen. Deze tante, 'Momma,' is eigenaar van de enige winkel in het zwarte gedeelte van Stamps. Zij groeit uit tot de moederfiguur in het leven van de broer en zus. Maya en Bailey blijven worstelen met het feit te zijn achtergelaten door hun vader en moeder en zullen zich hierdoor altijd afgewezen blijven voelen. Het is in Stamps dat Maya al op jonge leeftijd in aanraking komt met het wijdverbreide racisme en de uitgesproken haat jegens zwarte mensen, die deel uitmaakt van het dagelijks leven daar. Zo ziet ze hoe Momma Henderson, die al dikwijls racistisch bejegend is en zich heeft aangewend haar rug recht te houden, zomaar wordt uitgejoeld door een groep witte meisjes. Momma leert Maya dat zij zich als zwarte mensen nooit veilig kunnen voelen in het bijzijn van witte mensen en eigenlijk altijd op hun woorden moeten letten. Verder vinden er allerlei incidenten plaats in de regio, zoals de bijeenkomsten van grote groepen mensen die regelmatig uitlopen op lynchpartijen. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer een zwarte man wordt beschuldigd van de aanranding van een witte vrouw. Een ander voorval vindt plaats wanneer

Boekbesprekingen

Maya het toegetakelde lichaam van een zwarte man naast de weg ziet liggen, omgekomen door geweld, en vervolgens ruw versleept door een witte man die hier veel genoeg uit lijkt te halen. De jonge Maya kan zelf alleen maar walgen van het schrijnende tafereel.

Angelou laat ons niet alleen zien wat het betekende om zwart te zijn in deze tijd, maar in het bijzonder hoe dit was voor een jonge vrouw van kleur. Vrouwen van kleur waren (en zijn) vaak het onderwerp van een scala aan betugelingen. Naast racistische bejegeningen hebben zij vaak ook nog te maken met allerlei onderdrukkingen van seksistische aard. Zij ontvangen dergelijke behandeling van zowel witte mannen als vrouwen, maar ook van mannen uit hun eigen zwarte gemeenschap die de misogynie opvattingen over vrouwen van kleur vaak volledig geïnternaliseerd hebben.¹ Een van de meest aangrijpende gebeurtenissen in het boek, even autobiografisch als de rest van het verhaal, vindt plaats wanneer Maya slechts acht jaar oud is. Op dat moment wonen zij en haar broer weer bij hun eigen moeder en haar vriend, een zekere meneer Freeman. Na haar al eens betast te hebben, stuurt meneer Freeman haar er op een dag op uit om melk te gaan halen. Wanneer zij thuiskomt, verkracht hij haar op gewelddadige wijze. Freeman dreigt haar broer te doden mocht zij enig geluid maken of dit aan iemand vertellen. Het kleine meisje is ernstig getraumatiseerd en heeft ook veel fysieke pijn van het incident. Zij probeert haar bebloede ondergoed tevergeefs te verstoppen onder haar matras; het wordt gevonden door haar familie en het gehele verhaal komt naar buiten. Uiteindelijk wordt meneer Freeman uit wraak vermoord door vrienden van Maya's familie. Maya ontwikkelt een enorm schuldgevoel en raakt ervan overtuigd dat het haar stem was die haar verkrachter uiteindelijk heeft gedood. Het resulteert erin dat zij bijna vijf jaar lang vrijwel volledig stom door het leven gaat. Als zij rond haar dertiende terugkeert naar het Arkansas van Momma, vindt ze langzamerhand haar stem terug, mede doordat zij in aanraking komt met haar eerste grote liefde: de literatuur.

Een ander indrukwekkend thema in het verhaal vormen de daden van verzet die Maya begaat als jonge vrouw in het racistische klimaat waarin zij opgroeit. Wanneer zij een jaar of tien is, werkt Maya voor een oudere witte dame, een vrouw die haar voor het gemak stevast Mary blijft noemen in plaats van Maya of Marguerite, zoals het Angelou behaagt. Het gebrek aan respect voor haar eigen zeggenschap beweegt haar ertoe het mooie servies van de vrouw met opzet te breken, om ontslagen te kunnen worden en zo de eer aan haarzelf te kunnen houden. Een andere mijlpaal voor Angelou is

dat zij op haar vijftiende de eerste vrouwelijke trambestuurder wordt in San Francisco en zo op de overwegend racistische banenmarkt de verwachting overstijgt.

Lange tijd werd het literair werk van Angelou geweerd uit bibliotheken en scholen vanwege de expliciete beschrijvingen van racisme en seksueel geweld, maar ook vanwege de openhartige bespreking van haar seksualiteit. Interessant is dan ook hoe zij tegen het einde van het verhaal vertelt hoe zij worstelt met het idee dat zij misschien wel lesbisch is, gevoelens die na het lezen van bepaalde literatuur zijn losgekomen. Angelou besluit de proef op de som te nemen en besluit voor het eerst seks te hebben met een jongen om zo te kunnen bewijzen dat zij toch echt op mannen valt. Deze samenkomst resulteert uiteindelijk in een zwangerschap en de geboorte van haar zoon, Guy Johnson.

Eigenlijk is *Ik weet waarom gekooide vogels zingen* een boek dat iedereen zou moeten lezen. Het vertelt niet alleen over de ervaring van een jonge zwarte vrouw uit het Amerika van de jaren 1930 en 1940; het vertelt van racisme, seksisme, *coming of age*, familiebanden, vriendschappen en zo veel meer. Kortom, een verhaal met nog steeds veel zeggingskracht en relevantie voor onze huidige tijd. Maya Angelou heeft als auteur, activiste, actrice, zangeres en intersectioneel feminist veel betekend voor vrouwen (van kleur) wereldwijd en blijft dit doen. Haar verhaal draagt ook iets universeels in zich en laat de veerkracht van mensen zien: het is vooral in het nauw dat een vogel prachtig leert te zingen en uiteindelijk zo krachtig haar stem vindt.

Emma de Waard

Noten

1. Zie o.a.: K. Macias, "‘Sisters in the Collective Struggle’: Sounds of Silence and Reflections on the Unspoken Assault on Black Females in Modern America," *Cultural Studies-Critical Methodologies* 15, no. 4 (2015): 260–64, doi:10.1177/1532708615578415; Jennifer Bailey Woodard and Teresa Mastin, "Black Womanhood: ‘Essence’ and Its Treatment of Stereotypical Images of Black Women," *Journal of Black Studies* 36, no. 2 (2005): 264–81; Patricia Hill Collins, "Black Feminist Thought in the Matrix of Domination," *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment* 138, (New York: Routledge:1990,) 221–38.

Barbara Henkes, Sporen van het Slavernijverleden in Fryslân, eerste druk. (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021), ISBN 978-90-5452-395-6, 144 pag., €17,50.

Het Nederlandse koloniale- en slavernijverleden krijgt de laatste jaren steeds meer belangstelling, zowel binnen als buiten de academische muren. De recentelijke studies naar het slavernijverleden van verschillende steden, de slavernij tentoonstelling in het Rijksmuseum, en de excuses van burgemeester Femke Halsema voor de rol van het Amsterdamse stadsbestuur in de slavenhandel en slavernij zijn ontwikkelingen buiten de academische muren met aandacht voor deze donkere bladzijden in de Nederlandse geschiedenis. Barbara Henkes' nieuwste boek over de sporen van het slavernijverleden in de provincie Friesland past goed binnen deze ontwikkelingen. Henkes schreef al eerder een soortgelijk boek, over de sporen van het slavernijverleden in de provincie Groningen.¹ Net als de editie over Groningen is de Friese versie niet enkel een leesboek, maar bevat het ook wandel- en fietsroutes langs de sporen van het slavernijverleden in de provincies.

Het boek is opgedeeld in vier verschillende wandelroutes en drie verschillende fietsroutes. De wandelroutes gaan door de steden Leeuwarden, Harlingen, Franeker en Dokkum. De eerste fietsroute begint en eindigt in Harlingen. De tweede fietsroute begint en eindigt in Wolvega. De derde fietsroute begint en eindigt in Heerenveen. Wat bij deze routes opvalt is dat het westen en zuiden van de provincie oververtegenwoordigd zijn. Een verklaring voor dit gegeven is niet te vinden in het boek, al zijn er vast meerdere verklaringen voor te vinden. Zo valt er weinig aan te doen dat de Friese Elfsteden nou eenmaal allemaal in het westen van de provincie liggen. Al zou het toevoegen van een verantwoording voor het feit waarom sommige steden en gebieden niet zijn geselecteerd en andere wel op zijn plaats zijn geweest. Het is immers een boek over Friesland, waarbij een groot deel van de provincie niet behandeld wordt.

De routes brengen de lezer langs verschillende gebouwen, standbeelden en locaties die iets te maken hebben met het slavernijverleden van de provincie. Bijvoorbeeld een huis in Workum waar een VOC-schipper gewoond heeft, of een gebouw waar een abolitionistische krant werd gedrukt in Leeuwarden.² Maar denk ook aan locaties waar vroeger een Moluks woonoord stond, zoals bij de Wyldemerk waar een woonoord voor islamitische Molukkers werd gevestigd in 1954.³ In eerste instantie lijkt het een beetje vreemd om een locatie van een Moluks woonoord te behandelen in een boek over het

slavernijverleden van Nederland, maar ook in 'de Oost' werd gebruik gemaakt van slavernij voor het oogsten van bijvoorbeeld kruidnagel.⁴ Het boek bevat meer sporen die op eerste gezicht niet met slavernij te maken te hebben, maar die zeker wel met het grotere koloniale verleden te maken hebben.

Door de verdeling van de 'sporen' over de provincie was het helaas niet mogelijk voor mij om de sporen in mijn eigen geboorteregio te ontdekken. Daarentegen kom ik vaak in zuidoost Friesland, waar wel heel veel sporen te vinden zijn. De verscheidenheid aan soorten sporen is mooi om te zien. Zo schrijft Henkes over Lemmer aandacht besteed aan Andringastate, nu een Bed & Breakfast, vroeger eigendom van R.L. van Andringa de Kempener, eigenaar van obligaties in plantages op Suriname, Essequibo en Demerary.⁵ In Koudum wordt aandacht besteed aan een straat vernoemd naar Jacob Binckes, een Friese 'zeeheld'.⁶ Door deze sporen ga je anders kijken naar de dingen om je heen, wat zorgt voor een heel andere beleving van plaatsen waar je vaak komt.

Het doel van het boek is om te laten zien dat Friesland nooit een geïsoleerde regio is geweest, en dus ook te maken heeft gehad met slavernij. Schepen voerden vanuit Friesland naar de koloniën, Friezen bezaten plantages en sloten zich aan bij abolitionistische genootschappen. Dit zal echter voor veel lezers geen verrassing zijn. Het is inmiddels bekend dat Nederland heeft geprofiteerd van slavenhandel en slavernij, en er zal geen regio in Nederland te vinden zijn waar geen sporen van dit verleden zijn. Een koloniale periode van ruim vierhonderd jaar, waar een ontzettend groot deel van de Nederlandse welvaart aan te danken is, kan niet anders dan sporen achterlaten. Gebouwen die zijn gebouwd met de winst uit die exploitaties en mensen die op enige manier te maken hebben gehad met de koloniale systemen hebben gewoond in huizen die nog steeds overeind staan. Het zal ook geen verrassing zijn dat deze sporen in Friesland te vinden zijn.

Desondanks is het goed dat het slavernijverleden en de sporen die het achterlaat op zo'n expliciete manier uitgestald worden. Door het expliciet tonen van de sporen van het slavernijverleden kunnen mensen er niet meer omheen. Dit is enigszins in lijn met de onderzoeken die zijn gedaan naar het slavernijverleden van specifieke steden, zoals Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Aan de ene kant overheerst het gevoel: dat wisten we toch al? Echter, kan het lastig zijn om echt te beseffen hoe veelomvattend het systeem van uitbuiting is geweest als niet expliciet wordt gemaakt hoe een bepaalde regio of stad te maken had met kolonialisme en slavernij. Dit boek draagt bij aan het zichtbaar maken van het Nederlandse slavernijverleden.

Boekbesprekingen

Het is mogelijk om dit boek te lezen vanuit de luie stoel; het is niet nodig om zelf de wandel- en fietsroutes door de provincie te ondernemen. Het is echter niet de leukste manier om de informatie tot je te nemen. De verhalen maken de geschiedenis namelijk een stuk tastbaarder wanneer je zelf voor een huis van voormalig plantagehouders staat. Ook als je al bekend bent met een stad of omgeving is het de moeite waard om de wandel- of fietsroutes te doen aangezien je op een andere manier naar de stad leert kijken.

Hanneke de Boer

Noten

1. Barbara Henkes en Margriet Fokken, *Sporen van het slavernijverleden in Groningen*. (Groningen: Uitgeverij Passage, 2016).
2. Barbara Henkes, *Sporen van het slavernijverleden in Fryslân*. (Groningen: Uitgeverij Passage, 2021). 111, 23.
3. Henkes, *Slavernijverleden in Fryslân*, 105-106.
4. Henkes, *Slavernijverleden in Fryslân*, 105.
5. Henkes, *Slavernijverleden in Fryslân*, 104. Essequibo en Demarray zijn voormalig Nederlandse koloniën, en zijn nu onderdeel van Guyana.
6. Henkes, *Slavernijverleden in Fryslân*, 107.